

MINISTERUL EDUCAȚIEI
UNIVERSITATEA NAȚIONALĂ DE ȘTIINȚĂ ȘI TEHNOLOGIE
BUCUREȘTI. CENTRUL UNIVERSITAR PITEȘTI
FACULTATEA DE TEOLOGIE, LITERE, ISTORIE ȘI ARTE
ȘCOALA DOCTORALĂ *FILOLOGIE*

REZUMATUL TEZEI DE DOCTORAT
L'IMAGINAIRE CONJUGAL CHEZ ASSIA DJEBAR.
PARADIGME ET INTERCONNEXIONS

Conducător de doctorat:
prof. univ. dr. habil., Diana Lefter

Student-doctorand:
Adelina-Elena Sorescu

PITEȘTI
2024

Premisele cercetării și obiectivele tezei

Opera scriitoarei de origine algeriană și de expresie franceză, Assia Djebar (1936 - 2015), reprezintă un izvor nesecat de semnificații, ce își are sursa în interdisciplinaritate: literatură (romane, teatru, poezie), cinematografie, istorie, religie. Perioada colonizării de către francezi a spațiului magrebian a avut ecouri puternice asupra vieții publice și private a populației Algeriei. Intelectualii au pus, adesea, operele în slujba independenței, militând pentru această cauză. Prin urmare, cadrul în care personajele sunt plasate vizează un eveniment istoric sau o amintire ce a avut impact în conștiința autorului, având în vedere că asimilarea noii culturi (cea a puterii coloniale franceze) presupune o serie de schimbări. În cărțile și cele două filme ale Assiei Djebar, identificăm acest cadru ce contribuie la construirea imaginarului conjugal djebarian, centrat pe problematica raportului *masculin – feminin*.

Abordarea noastră vizează redescoperirea operei djebariene dintr-un alt unghi și identificarea unei paradigme și a unor conexiuni ce o individualizează în sfera literaturii francofone. Dincolo de aspecte recurente privitoare la identitate, alteritate, memorie individuală și colectivă, ne propunem să explorăm valențe ce sondează profunzimea scrierii djebariene. În ceea ce privește impactul operei sale asupra domeniului cercetării¹, remarcăm mai multe direcții: literatură franceză și comparată, lingvistică, traducere, critică literară, sociologie și antropologie, psihologie, drept, arta spectacolului, învățământ.

Obiectivul cercetării noastre este acela de a construi o paradigmă a imaginarului conjugal în opera Assiei Djebar. Ipoteza este următoarea: cuplul djebarian și problematica sa reprezintă o imagine la nivel micro a raporturilor de forțe ce guvernează societatea, în general, și pe cea algeriană, în special. Prin urmare, ne propunem o decodare a imaginarului djebarian unde converg latura socială și latura conjugală a existenței. Raporturile individului cu familia extinsă reprezintă oglindirea expresiilor puterii, de la nivelul societății. Autoritatea care gestionează buna organizare a unui grup / a unei comunități reflectă puterea Bărbatului care, la nivelul vieții private, gestionează problemele familiei / ale cuplului. În opinia noastră, mai intervine o componentă: Femeia – un vector al puterii în imaginarul conjugal djebarian.

În această lucrare, ne propunem să observăm raportul *masculin – feminin*, ce apare, în mod frecvent, reprezentat prin imaginea cuplului ce se metamorfozează, sub ochii cititorului, atât

¹ Căutarea a fost facilitată de catalogul online ROLINEST, iar lucrări de specialitate sau teze de doctorat, precum: *Assia Djebar ou l'écriture au féminin*, Ciucă Eugenia; *Femmes d'Alger entre l'image et le texte*, Trancă Charlota Ramona; *Tradition and modernity of the Muslim woman in Assia Djebar's work*, Steiciuc Brândușa-Elena; *Le statut de la femme musulmane dans les écrits d'Assia Djebar*, Năforeanu Ana (2011); *Identité(e) et mémoire(s) dans l'œuvre d'Assia Djebar*, Otilia-Maria Aioanei (2016), reprezintă doar câteva exemple. Un singur roman tradus în limba română: *Les Impatients / Nerăbdătorii*, Alexandru Brumar, Ed. Univers, București, 1982. Această căutare este menită să evidențieze preocupări științifice în ceea ce privește opera Assiei Djebar, nefiind una exhaustivă.

prin discursul romanesc, cât și prin cadrele evidențiate în filme. Din punct de vedere al elementelor de autobiografie, cu privire la raportul sus menționat, regăsim imaginea fetei și adolescentei, Assia Djebar, a cărei dezvoltare personală și profesională a fost puternic marcată de figura paternă. Tatăl ei, institutor, îi oferă deschiderea spre cunoaștere și universalitate, prin studiu (inclusiv, al limbii franceze), în ciuda cutumelor ce plasau femeia algeriană în rolul limitativ de soție și mamă. Pornind de la planul general către cel al detaliului, prin observații și analogii, ne propunem să identificăm elemente novatoare cu privire la: viziunea asupra conflictului algero-francez (prezența colonială în Algeria: 1830 - 1962; războiul pentru obținerea independenței: 1954 - 1962), internalizarea experienței colonizării și a efectelor acesteia, problematica identității (în contextul ambivalenței produse de contactul a două culturi diferite: europeană și arabo-musulmană), manifestarea rolurilor în cuplu, ieșirea de sub egida stereotipurilor, sondarea stărilor interioare. Intruziunea forței colonizatoare generează un dezechilibru în sistemul de valori perpetuat pe teritoriul algerian, din generație în generație. Acest aspect nu rămâne fără consecințe. Le regăsim și în opera scriitoarei, puternic marcată de componenta subiectivă, întrucât schimbările social-istorice au un impact major asupra sinelui.

În urma studiului lucrărilor științifice cu privire la opera Assiei Djebar, a unor interviuri, conferințe sau documentare, constatăm faptul că aspectele socioculturale și condiția femeii musulmane sunt cele mai accentuate. Elementul de noutate al cercetării de față vizează sintagma *imaginar conjugal djebarian*, pe care o considerăm inovatoare atât din punctul de vedere al formulării, cât și al paradigmei sau argumentelor pe care le înglobează. De asemenea, analiza corpusului prezintă elemente de structură sau de conținut ce contribuie la caracterul novator al cercetării. Scopul nu este acela de a trata problematica într-un mod exhaustiv, ci de a atrage atenția asupra multiplelor semnificații ale textului djebarian.

Cele două sfere de interes – imaginarul și raportul *masculin – feminin*, în interiorul cuplului – se înscriu în direcția complexității operei Assiei Djebar, ce derivă din însăși formarea transdisciplinară a scriitoarei. Faptul de a scrie este sinonim cu alegerea unui drum propriu de urmat, cu eliberarea de constrângerea de a nu vorbi despre sine, de a nu deoala anumite aspecte lăsate, în mod normal, sub tăcere. Unul dintre motivele pentru care Fatma-Zohra Imalhayene se va semna *Assia (celle qui console – în arabă dialectală) Djebar (l'intransigeant – în arabă literară)* este tocmai acela de a sublinia un rol pe care și-l asumă pe scena literaturii universale și în lumea filmului.

Corpusul

În elaborarea demersului nostru științific, ne concentrăm pe romane relevante și pe două filme, pentru atingerea obiectivului propus. Assia Djebar a scris și teatru, poezie, precum și lucrarea *Ces voix qui m'assiègent – en marge de ma francophonie*, rezultat al reflecției scriitoarei asupra propriei opere și cariere. Aceasta din urmă alături de două romane reprezintă texte pe care le-am avut în vedere pentru clarificări, în vreme ce zece romane și două volume de nuvele constituie obiectul unei analize pe care o considerăm revelatoare în direcția cercetării de față. Având în vedere orientarea scriitoarei către domeniul cinematografiei, adăugăm la corpus cele două filme care au consacrat-o. Din motive ce țin de resursele temporale și intenția de a ne concentra pe esențial, alegem următoarele titluri pentru aprofundare (ordinea este în funcție de anul publicării):

- *La Soif* – primul roman scris de Assia Djebar, suscită interesul prin prezentarea evoluției a două cupluri, în paralel. Se evidențiază raportul dintre *datorie/nepuțință* și libertatea de alegere.
- *Les Impatients* – publicat un an mai târziu, în 1958, acest roman aduce în prim-plan imaginea femeii ce are curajul să-și exprime iubirea în termeni proprii.
- *Les Enfants du Nouveau Monde* – romanul este bogat în semnificații în ceea ce privește imaginea cuplului, în contextul schimbărilor produse de conflictul algero-francez. Alegerile unuia dintre parteneri afectează, inevitabil, funcționarea cuplului.
- *Les Alouettes naïves* – dinamica în cuplu urmează ritmul evenimentelor social-istorice. Regăsim, în acest roman, referiri la conviețuire, la îndatoririle femeii și ale bărbatului în casă, raportarea la alți membri ai familiei.
- *Femmes d'Alger dans leur appartement* – acest volum de nuvele este relevant pentru ideile de maternitate, de acceptare a bărbatului predestinat sau ales, de mariaj. Puterea de a vorbi a femeii devine din ce în ce mai pregnantă.
- *L'Amour, la fantasia* – rolul tatălui în devenirea personajului feminin și contactul cu societatea europeană. Observarea obiceiurilor femeii emancipate stârnește rumoare sau admirație, reprezentând o noutate pentru femeia algeriană.
- *Ombre sultane* – rolul bărbatului în protejarea valorilor sacre și reacția acestuia atunci când femeia face gestul de a se expune, fără vâl.
- *Loin de Médine* – stop-cadru asupra imaginii cuplului ancestral (o întoarcere în vremea profetului Mohammed) ce ne permite să observăm aspecte de ordin religios ori militar, ce influențează dinamica în cuplu sau formarea acestuia. Alegerea de a ne opri și asupra acestui roman se bazează pe necesitatea de a avea un punct de reper, în timp, cu privire la imaginea cuplului în spațiul magrebian.

- *Vaste est la prison* – roman relevant pentru „lupta” interioară a femeii în dificultatea de a alege între datorie și pasiune.
- *Oran, langue morte* – volumul de nuvele evidențiază dramele interioare ale femeii, înstrăinarea în cuplu, raportul de putere, imaginea cuplului ce aduce în prim-plan masculinul algerian și femininul european.
- *Les Nuits de Strasbourg* – accentul pe raportul *feminin – masculin*. Bărbatul nu își mai asumă apartenența femeii, aceasta lăsându-se cucerită și având libertatea de a părăsi cuplul. Romanul prezintă o nouă perspectivă asupra trăirilor personajului feminin, raportat la două figuri masculine: datoria față de soțul algerian și pasiunea ce o apropie de un francez din Strasbourg.
- *La disparition de la langue française* – romanul se concentrează pe raportarea bărbatului la două femei ce îi marchează existența, în două spații geografice diferite: Franța și Algeria. De data aceasta, în centrul atenției este bărbatul cu toate trăirile interioare pe care le exprimă prin scris.
- *La Nouba des femmes du Mont Chenoua* – film apărut în 1977, difuzat de Radio-Télévision algérienne. Este relevant pentru ideea conform căreia cinematografia reprezintă o prelungire a semnificațiilor pe care Assia Djebar le extinde către imagine și sunet. Filmul evidențiază contrastul dintre femeia activă și bărbatul condamnat la imobilitate. Raportul de forțe se schimbă total, în contextul unei reînțarceri la origini și trecutul istoric, prin intermediul povestirilor transmise de către femei, prin viu grai.
- *La Zerda ou les Chants de l'oubli* – film apărut în 1982, difuzat de Radio-Télévision algérienne. Alegerea de a-l analiza se bazează pe aprofundarea anumitor simboluri ce sunt relevante pentru imaginarul conjugal djebarian. Cuplul este scindat, fiind absorbit în tumultul evenimentelor sau în mulțimea ce cântă și dansează.

O clasificare a corpusului a fost realizată, luând în considerare trei aspecte:

- a) dinamica punctelor de vedere, a temelor și motivelor în raport cu parcursul cronologic (romane publicate în timpul războiului de independență din Algeria; după anul obținerii acesteia – 1962; în timpul războiului civil; după 2002 – anul stagnerii războiului civil);
- b) axele tematice dominante: intimism, exotism și extaz al trăirii în cuplu, rezistență și uitare, represiune și singurătate;
- c) orientarea către cinematografie, cu cele două filme anterior menționate.

Considerăm că fiecare dintre titlurile corpusului este relevant pentru anumite aspecte esențiale pe care ne propunem să le aprofundăm ori să le menționăm în scopul trasării unor linii generale ce să ne faciliteze alcătuirea unei paradigme a imaginarului conjugal djebarian.

Repere metodologice

Opera Assiei Djebar se caracterizează prin integrarea autobiografiei, a istoriei și a elementelor de ficțiune în scriere și în realizarea de filme. Ambivalența generată de prezența în două spații culturale vaste, Algeria și Franța, se transpune, în operă, prin raporturi, precum: *centru – colonie, identitate – hibriditate*. Fiecare individ interiorizează diferit experiența socială și schimbările ce-i afectează dinamică. Prin urmare, pentru cercetarea de față, avem în vedere următoarele repere cu privire la concepte și modalități utile de înțelegere a textului djebarian: critica tematică, imaginarul și lucrări (cărți, articole, documentare, interviuri, conferințe, discursuri) ce fac referire la opera scriitoarei.

Critica tematică este utilă în sondarea profunzimilor, a corespondențelor fine ce se stabilesc între text și ceea ce este în afara acestuia. Analogiile, simbolurile și motivele recurente sunt elemente ce asigură autenticitatea. Pentru o mai bună înțelegere a fenomenului, menționăm titluri, precum: *Littérature et sensation* (Jean-Pierre Richard, 1954), *Dictionnaire des Critiques Littéraires* (Laurent LeSage, André Yon, 1969), *La relation critique* (Jean Starobinski, 1970), *La critique littéraire* (Pierre Brunel, 2001) etc. Pentru Jean-Pierre Richard, critica este în strânsă legătură cu elemente din opera și viața autorului, iar literatura devine o experiență intimă prin care autorul se construiește pe sine. *Dicționarul* lui LeSage și Yon atrage atenția asupra criticii tematice care nu se limitează doar la căutarea unor teme specifice actului de creație, ci reprezintă un cumul de factori prin care se accede la esențe și permite o raportare la experiența personală a criticului. Pierre Brunel subliniază caracterul profund (*critique de la profondeur*²) al criticii tematice care asigură o interpretare inedită a unei opere literare, prin reperarea corespondențelor ce produc sens. De asemenea, presupune identificarea temelor recurente ce particularizează o operă literară. Tot în această sferă, încadrăm și posibilitatea de a utiliza concepte, precum: *temă, motiv, simbol, tramă*.

În ceea ce privește imaginarul, acesta poate avea mai multe expresii: individual sau colectiv, social, național, cinematografic. În acest sens, reperele bibliografice vizează următoarele titluri: *Le cinéma ou l'homme imaginaire* (Edgar Morin, 1956), *L'institution imaginaire de la société* (Cornelius Castoriadis, 1975), *Imaginaire social et folie littéraire* (Pierre Popovic, 2008), *L'imaginaire arabo-musulman* (Malek Chebel, 2013), *L'imaginaire* (Jean-Jacques Wunenburger, 2016). Luând în considerare raportarea permanentă a operei djebariene la problematica socială a momentului acțiunii, ne concentrăm asupra lucrărilor menite să illustreze aspecte relevante din categoria mult mai largă a imaginarului. Astfel, direcțiile

² Brunel, Pierre, *La critique littéraire*, Presses Universitaires de France, Paris, 2001, pp. 76 - 81.

autorilor menționați converg în câteva puncte esențiale cu privire la imaginar: se dezvoltă pornind de la experiența umană, rituri, credințe; presupune crearea permanentă a unor forme, imagini cu putere de semnificare; se referă la producții bazate pe imagini și cuvânt al căror sens reiese din impactul asupra privitorului / cititorului; furnizează interpretări multiple pe marginea reprezentărilor complexe izvorâte din forța creatoare inepuizabilă în semnificații.

Repere de o importanță majoră sunt și lucrările teoretice despre raportul *masculin – feminin* a cărui manifestare este cuplul. Lectura unor pasaje din Coran ori accesul la cărți despre femeia în timpul coloniilor, realități conjugale, semnificațiile vălului, iubirea conjugală din perspectivă sociologică, au facilitat o demersul nostru științific. De asemenea, cărți sau articole ce au vizat sfera literaturii francofone, romanul algerian de expresie franceză, aspecte istorice, domeniul cinematografiei în raport cu literatura, contribuie la formarea unei perspective globale asupra contextului în care Assia Djebar a activat. Atenția deosebită acordată lucrării Assiei Djebar, *Ces voix qui m'assiègent – en marge de ma francophonie* (1999), cu caracter auto-critic, a facilitat o mai bună înțelegere a imaginarului djebarian, privit chiar prin ochii scriitoarei.

Structura tezei

Cercetarea noastră s-a concretizat în patru capitole mari, divizate în mai multe subcapitole menite să sondeze imaginea cuplului djebarian, în diverse momente și spații în care personajele acționează. Fiecare capitol face referire la titluri din corpus, aprofundând tematica sau un element ce o definește. În primele două capitole, se regăsesc aspecte cu privire la contextualizarea operei, precum și lecturile teoretice utile în înțelegerea imaginarului și raportarea cuplului la viața socială. Ultimele două capitole sunt centrate pe o analiză focalizată și aprofundată a trei dintre romane, două volume de nuvele și cele două filme. Acestea sunt și capitolele ce trasează, cel mai evident, paradigma imaginarului conjugal djebarian având în vedere elementele de conținut ale textelor / filmelor analizate.

Capitolul I

Acest capitol are caracter introductiv, prin notarea unor repere istorice privind Algeria, consecințele contactului cu civilizația și cultura franceză, rolul literaturii într-o perioadă marcată de procesul colonizării. În general, opera unui scriitor nu poate fi disociată de spațiul geografic și contextul istoric în care acesta trăiește. De aceea, realizăm o schemă a operei literare djebariene în funcție de: anul publicării și evenimentele ce îl marchează, perioada la care se face referire în acțiunea romanului. Prin urmare, ne raportăm la femeia și scriitoarea Assia Djebar, la opera sa

polifonică, la corpus, la operele ce interferează cu acesta. Tot în primul capitol considerăm necesare precizări despre cele două filme și impactul operei djebariene în domeniul cercetării. De asemenea, identificăm elemente ce individualizează tetralogia *Quatuor algérien*, chintesență a imaginarului conjugal djebarian întrucât înglobează acele romane a căror problematică găsește cele mai variate forme (pornind de la episodul autobiografic al fetei conduse la școală de către tatăl ei până la femeia ce iese de sub incidența cutumei și ajunge să fie în dilema de a alege între datorie și pasiune, revenind la figura paternă și la spațiul familial). Având în vedere toate elementele primului capitol, raportul *masculin – feminin* vizează un singur scop: front comun în fața puterii inamice (în exterior: lupta pentru independență; în interior: dicotomia *homme – ennemi*).

Capitolul II

În acest capitol, dinspre colonizare și francofonie în Algeria, ne îndreptăm către explorarea imaginarului djebarian și înțelegerea acestuia prin intermediul corespondențelor cu valorile ce guvernează societatea. Regăsim aici argumente în favoarea ipotezei exprimate în paginile anterioare, prin identificarea unor aspecte esențiale ale analizei noastre: interconexiunea *conjugal – social*, imaginea cuplului în contextul luptei pentru independență, raportul *masculin – feminin* cu particularități regăsite în textele aprofundate, influența factorilor externi asupra dinamicii cuplului. Imaginarul devine sinonim cu experiență de viață, integrând rituri și simboluri ale unei societăți patriarhale, ierarhii și roluri, participarea la crearea autenticității, mărci ale identității culturale, semnificații și discursuri specifice spațiului algerian.

Romanele asupra cărora ne oprim sunt: *Les Enfants du Nouveau Monde*, *Les Alouettes naïves* și volumul de nuvele, *Femmes d'Alger dans leur appartement*. Toate cele trei sunt relevante pentru reprezentări ale tăcerii și ale solitudinii, două teme ce transcend opera scriitoarei. Astfel, identificăm deja două constante ce se înscriu în paradigma imaginarului conjugal djebarian: asumarea și puterea cuvântului (ce definesc principiul masculin), izolarea și liniștea (caracteristice principiului feminin). Etapă cu etapă, Assia construiește un limbaj al emoțiilor, care depășește forța de reprezentare a cuvântului și sondează profunzimile ființei umane. Un alt element asupra căruia ne axăm este vâlul, cu multiplele sale roluri evidențiate cu referire la romanul *Ombre sultane*.

Pe parcursul acestui capitol, observăm din ce în ce mai mult puterea cuvântului care semnifică și arată. Curajul scriitoarei de a scrie la persoana I este, de fapt, curajul femeii algeriene de a se exprima cu voce tare. Romanele, *La Soif* și *Les Impatients* (produse ale adolescenței timpurii), evidențiază deja imaginea cuplului ce nu este format în conformitate cu

norma. Pe măsură ce avansăm analiza către romanele de maturitate, precum *Les Nuits de Strasbourg* și *La disparition de la langue française*, se produce o reconfigurare a imaginii cuplului djebarian în sensul în care sunt introduse noi perspective. Pe de-o parte, ieșirea din spațiul familial și trăirea experienței auto-cunoașterii prin iubire și rememorare, într-un teritoriu imaginar. Pe de altă parte, în ultimul roman al scriitoarei, o focalizare a masculinului ce experimentează frământări interioare de o intensitate ce stârnește controverse. Berkane se refugiază în forma epistolară de expresie a sentimentelor, regăsind drumul spre Marise, iubirea din trecut. Cea din prezent, Nadjia, părăsește intimitatea cuplului prin neasumarea rolului de refugiu pentru bărbatul neîmplinit.

Din nou, analogiile, comparațiile, observațiile ne conduc spre alte elemente ce se înscriu în paradigma imaginarului conjugal djebarian. Modalitățile de receptare și interiorizare a realităților înconjurătoare, a reacțiilor celuilalt partener determină un simbolism aparte al textului djebarian.

Capitolul III

În acest punct al cercetării, ne focalizăm asupra a trei romane (*Les Enfants du Nouveau Monde*, *Les Alouettes naïves*, *Les Nuits de Strasbourg*) și a două volume de nuvele (*Femmes d'Alger dans leur appartement*, *Oran, langue morte*), în care analiza vizează stabilirea unei structuri a cuplului djebarian caracterizat prin anumite particularități. Astfel, sunt identificate rolurile în cuplu (*supus – dominant*, *ostilitatea femeii – autoritatea bărbatului*, *invulnerabilitate – fragilitate*); pe parcursul scrierii, acestea se metamorfozează până la nivelul *negocierii* (ce presupune o armonizare a contrariilor) și al *exprimării cu voce tare* (în legătură directă cu valorile egalității și reciprocității). Menționăm două surse teoretice consultate ce ne-au fost utile în acest punct al cercetării: *Famille et société* (Marie-Thérèse Lacourse, 1994), *Le couple comme nouveau lieu spirituel* (Richard Bergeron, 2012).

Faptul că forța colonială își pune amprenta asupra spațiului colonizat – Algeria – produce schimbări și la nivelul vieții private în sensul în care femeia, inițial reperată prin raportarea directă la figura masculină, ajunge în etapa de a lua decizii proprii, chiar dacă acestea ies din cadrul normelor sociale.

Ideea centrală a acestui capitol este aceea potrivit căreia autenticitatea cuplului în imaginarul djebarian rezultă din corespondențele profunde între putere și caracterul conjugal ce definește raportul *masculin – feminin*. Posibilitatea de a citi despre cutume și tradiții (de exemplu, *Les Alouettes naïves*), precum și modul în care proaspăta soție interacționează cu familia extinsă a soțului reprezintă un avantaj în demersul de construire a paradigmei

imaginarului conjugal djebarian. Observarea unor aspecte multiple ce definesc cotidianul familiei sau al cuplului reprezintă o altă modalitate de sondare a profunzimilor textului djebarian în care privirea și cuvântul reprezintă două motive recurente ce se înscriu în direcția emancipării femeii algeriene. De aici, rezultă o serie de schimbări în cuplu și un întreg proces de interiorizare declanșat de noile perspective. Imaginea cuplului devine, prin metonimie, raportul dintre două teritorii și spații culturale diferite: Franța și Algeria. Cu cât ajungem mai aproape de textul romanului, *Les Nuits de Strasbourg*, cu atât se evidențiază o mai mare deschidere către noi abordări ale cuplului djebarian în care femeia are un rol mai pregnant sau decisiv. În acest context, bărbatul se raportează la ea din două perspective: relația maritală și cea extraconjugală. Thelja și Halim nu mai au niciun raport real, este vorba doar despre o inerție a mariajului ce hrănește iluzia bărbatului de a-și regăsi soția de altădată. În ciuda acestui fapt, între François și Thelja se produce o fuziune ce depășește timpul și spațiul comprimate în camerele ce devin un decor necesar iubirii lor.

Imaginea cuplului în fiecare dintre romanele și volumele de nuvele analizate în acest capitol, se definește prin elemente specifice care devin teme, motive recurente ce caracterizează imaginarul conjugal djebarian. *Les Enfants du Nouveau Monde* evidențiază contrastul între liniștea căminului și zgomotul luptei din exterior. Romanul subliniază rolul femeii în timp de război, aceasta participând indirect la derularea evenimentelor, prin capacitatea de a gestiona problemele din spațiul familial. Cu toate acestea, incertitudinea socială se transpune, la nivelul cuplului, în stări de solitudine și tăceri profunde. Femeia resimte plecarea bărbatului în luptă precum un abandon (Lila în raport cu soțul ei, Ali). În alte situații, acesta devine un dușman, un străin îndepărtat din spațiul conjugal de alegerea sa de a lupta pentru independență (Omar în raport cu soția lui, Suzanne). În acest roman, drama în cuplu provine din opiniile contradictorii cu privire la modalitățile de adaptare la noul context social-istoric. *Les Alouettes naïves* este romanul în care punctele de vedere se schimbă, rând pe rând, din poziția fiicei care se raportează la imaginea cuplului format de părinții ei, la propria experiență (Nfissa în raport cu Rachid).

În volumul *Femmes d'Alger dans leur appartement*, nuvelele pun în evidență fragmente ale existenței umane, în general. Fiecare dintre acestea sunt reprezentative pentru imaginarul conjugal djebarian deoarece creionează: cuplul a cărui fuziune este mai puternică decât interdicția (Arbia – Toumi), cuplul destrămat de autoritatea bărbatului (Taos – soțul ei francez), cuplul aflat sub semnul ezitării femeii (Sarah – Ali), cuplul de tip patriarhal.

În volumul *Oran, langue morte*, accentul este pe trăsăturile ce caracterizează principiul feminin, transpus în multiple roluri (mamă, soție, bunică etc.). Un cuplu evidențiat în acest volum este acela aflat în decalaj (Isma – Ali), cauzele fiind două: drama femeii care nu poate

naște moștenitor și fascinația ei pentru un muzician. Alte tipologii de cuplu: cel în care confuzia conduce la tragedie, cel afectat de un decalaj care generează despărțirea (Annie – Idir).

În romanul *Les Nuits de Strasbourg*, putem identifica alte tipologii de personaje (femeia aventurieră, femeia victimă, soțul devotat, seducătorul etc.) și de cupluri (cel aflat în simbioză, cel care alternează cooperarea și autonomia, cel în care implicarea partenerilor este inegală). În acest roman, observăm o varietate a personajelor, cât și a modurilor în care acestea relaționează. De asemenea, crearea unui cadru propice a permis o detașare de normele pe care Thelja încearcă să le depășească. Fuziunea Thelja – François este totală, însă femeia nu se dezice de nomadismul care îi marchează existența.

Capitolul IV

Acest capitol marchează trecerea Assiei Djebar de la literatură către cinematografie, după o perioadă în care nu publică. Scriitoarea argumentează că realizarea filmelor decurge dintr-o nevoie de a găsi modalități inedite de exprimare a unor realități din perioada colonială a istoriei Algeriei sau Magrebului și a raportului *masculin – feminin* care devine, prin extrapolare, *public – privat*. Assia Djebar nu se consideră cineastă de profesie, filmul reprezentând doar un mod de difuziune mai rapidă și mai compactă a viziunii sale artistice.

Literatura și cinematografia reprezintă două laturi ale aceluiași imaginar, oferind scriitorului posibilitatea de a reprezenta lumea prin două filtre. În ceea ce privește conexiunea dintre cele două domenii, precum și necesitatea de a opera cu anumiți termeni, menționăm și lucrări de specialitate, precum: *Le cinéma ou l'homme imaginaire* (Morin Edgar, 1956), *Qu'est-ce que le cinéma? III. Cinéma et Sociologie* (André Bazin, 1961), « L'adaptation de la littérature au cinéma », *Horizons philosophiques* (Alain Morency, 1991), *Le récit filmique* (André Gardies, 1993). Prima lucrare menționată trasează câteva linii generale cu privire la o nouă perspectivă: aceea de a integra cinematografia în realitatea omului. Dincolo de obiectivul camerei manevrate de către operatori, se creează un limbaj cinematografic. Acesta îngemănează mai multe elemente: sunet, culoare, decor, mișcare. Timpul și spațiul se metamorfozează, iar opera cinematografică devine o proiecție a subiectivității autorului, transpusă în situații aparent obiective. Criticul în domeniu, André Bazin, evidențiază faptul că cinematografia facilitează relația directă dintre imagine și real, în sensul în care acesta din urmă nu este alterat de obiectivul camerei având doar rolul de a capta și reda imagini. În ceea ce privește raportul cu literatura, filmul este tot un mijloc de exprimare a viziunii autorului ce creează un efect prin asocierea *imagini – sunet – mișcare*. În ambele situații, cititorul sau spectatorul este marcat de impactul

produs de discursul literar sau cel filmic. Întrepătrunderea celor două conduce la forme complexe de expresie, la o varietate de structuri bogate în sensuri.

Două dintre romane interferează major cu filmele: *Vaste est la prison* și *La femme sans sépulture*. În primul dintre acestea, regăsim pasaje ce fac referire la procesul de realizare a filmului *La Nouba des femmes du Mont Chenoua*, astfel încât aflăm detalii despre: alegerea locului, selectarea personajelor, valorificarea binomului *muzică – dans*, așezarea decorului. Corespondențele dintre spațiul geografic ales și viața scriitoarei sau trăirile sale nu sunt întâmplătoare. Timpul nu vizează, în mod deosebit, cronologia, ci ritmul interior ce dictează planurile acțiunii menite să evidențieze o emoție, un motiv, o reacție, un moment. Atenția acordată personajului și scenariului demonstrează preocuparea pentru verosimilitate, scopul fiind acela de a produce sens, nu doar de a reda niște evenimente. Alternarea limbii franceze cu limba arabă evidențiază plasarea acțiunii între două spații culturale dominate de lupta pentru putere. *La femme sans sépulture* este relevant pentru evocarea eroinei de război, Zoulikha, dispărută în circumstanțe neclare. Imaginea acesteia este reconstituită pe măsură ce Lila (personaj principal în film) ascultă poveștile bătrânelor, cu referire la perioada colonială și la conflictul algero-francez.

Tot în acest capitol, realizăm o sinteză a cuplului djebarian în romanele publicate înainte de obținerea independenței, cât și după acest moment de referință din istoria Algeriei. Perspectiva se modifică ori se schimbă total (cel puțin, la nivel de imaginar djebarian): de la reticența de a spune lucrurilor pe nume sau aluzii, la exprimarea trăirilor și inversarea raportului de forțe în direcția *feminin – masculin*.

Filmul, *La Nouba des femmes du Mont Chenoua*, anunță intenția Assiei Djebar de a face dreptate, de a orienta perspectiva cititorului către deschidere în ceea ce privește rolurile în cuplu. Astfel, femeia este cea activă, cercetează locurile, oamenii și evenimentele; își ia libertatea de a parcurge spațiul exterior, cu un scop precis. Bărbatul, în calitatea lui de soț, se remarcă prin statism și mutism. Pretextul accidentului în urma căruia rămâne imobilizat este o modalitate de a evidenția condiția schimbătoare a omului, în general. Cuplul Lila – Ali este reiterat de alte exemple, în romanele ce urmează difuzării filmului.

La Zerda ou les Chants de l'oubli este un film în care se evidențiază două aspecte majore: raportul *masculin – feminin* integrat în mersul comunității (forța dominatoare) și efectele schimbărilor social-istorice asupra spațiului și a oamenilor. Metafora amprentelor mâinii ce formează cadrul final este relevantă din acest punct de vedere al semnificațiilor multiple ce decurg din film.

În analiza celor două filme, ne-am axat pe secvențele considerate relevante pentru cercetarea de față. Astfel, am evidențiat momente din filme, însoțite de imagini, al căror conținut

este bogat în valențe tematice. Utilitatea capturilor din anumite părți ale filmelor este motivată de două argumente: posibilitatea de a avea acces la acestea și simbolistica pe care am urmărit să o focalizăm prin impactul produs în fluxul analizei imaginarului conjugal djebarian. Astfel, ne-am oprit asupra valențelor grotei (cu derivațiile sale), ale patului (cu cele două unghiuri vizate: spațiul familial și intimitatea cuplului), ale creaturii jumătate femeie – jumătate pasăre (cu trimitere directă la sirenele din călătoria lui Ulysse). În descifrarea acestor simboluri, a fost util dicționarul conceput de Jean Chevalier și Alain Gheerbrant (1982), iar căutările noastre nu s-au oprit aici, fiind doar un prilej pentru a le redescoperi sub alte forme.

Filmele presupun cuvinte-cheie în jurul cărora ne putem organiza procesul de analiză: *colonialism, algerian, masculin, feminin, public, privat, cuplu*. Această ordine a cuvintelor nu este aleatorie, ci evidențiază o progresie dinspre general spre esențial, toate concluziile vizând problematica cercetării noastre. Un aspect important de precizat este acela că nu ne propunem o analiză tehnică sau o teoretizare/aprofundare a principiilor de producție sau regie. Scopul includerii celor două filme în corpus este acela de a evidenția o imagine, în sensul propriu, a cuplului djebarian privit din mai multe unghiuri, pe măsură ce camera se deplasează în spațiu și imaginile se succed după o logică internă, proprie stilului djebarian. De exemplu, neputința fizică produce un vid emoțional/comunicativ în viața cuplului care se afundă în lungi momente de tăcere (la nivelul analizei, le-am diferențiat prin reperarea pe interval de minute). Alternanța imaginilor pline de eleganță a cuplurilor europene contrastează puternic cu cele ce redau masculinul și femininul algerian. Atât romanele, cât și filmele îndeplinesc mai multe funcții: necesitatea de a exprima un adevăr colectiv sau propriu, descoperire, creare a unui spațiu comun, eliberarea vocii interioare.

Demersul nostru de cercetare se concretizează în rezultate ce pot fi evidențiate prin câteva puncte de referință cu caracter rezumativ pentru imaginarul conjugal djebarian. Raportul social *stăpânire – independență* se reflectă în cuplu/familie prin rolurile atribuite celor două principii de bază, *masculin – feminin*. Raportul acestora se înscrie sub semnul puterii, nu neapărat acela al iubirii / afecțiunii. Imaginarul conjugal djebarian are două surse esențiale: istoria personală și istoria colectivității / națională. Acestea sunt interconectate prin procedee variate: multiplicarea vocilor narrative, inserarea unui fragment / text în derularea acțiunii, flashback, narațiune la persoana I. În imaginarul djebarian, istoria reprezintă, în același timp, un dat / un decor și o rescriere a evenimentelor percepute subiectiv, din interior spre exterior. Imaginea cuplului / a familiei/a neamului și cea a societății / a puterii sunt doi poli ce încadrează experiențele personale. Imaginea bărbatului este asociată cu următoarele trăsături: protecție, interdicție, viața publică. Acesta este un vector al puterii de decizie, „stăpân” peste integritatea femeii. Imaginea acesteia este asociată cu: mariajul, maternitatea, tăcerea, solitudinea, intimitatea, integritatea

corpului protejat de vâl, organizarea căminului, puterea de a vorbi. Identitatea ei se (re)definește în funcție de raportarea la grup – familie – bărbat (tată / frate / soț). Tăcerea femeii este înlocuită de curajul de a se exprima cu voce tare și de a ridica privirea spre valorile egalității și libertății. Astfel, în imaginarul conjugal djebarian se produce un fenomen: imaginea cuplului este considerată din perspectiva echității în ceea ce privește raportarea masculinului la feminin. Cele două filme aduc în prim-plan alte trăsături ce individualizează cuplul djebarian. Le ilustrăm prin binoame contrastive, de tipul: *mobilitate – imobilitate, activ – static, voce – mutism, emancipare – conservatorism*.

În ceea ce privește concluziile, acestea au o secțiune specială în teză, însumând finalitățile cercetării, precum și o schemă ce ilustrează paradigma imaginarului conjugal djebarian. De asemenea, în fiecare capitol există constatări sau pasaje concluzive menite să evidențieze ideile principale sau rezultate imediate ale respectivei analize. Aceasta a fost mijlocită de contextualizarea operei și a vieții Assiei Djebbar, a etapelor ce au marcat progresul ei profesional și personal. Cercetarea noastră a urmat un parcurs structurat în funcție de mai mulți factori: date de referință – istorice și sociale – ce marchează spațiul magrebian, coordonate esențiale ce individualizează literatura francofonă și biografia Assiei Djebbar, studiul unor lucrări de specialitate, analiza romanelor, a volumelor de nuvele și a filmelor relevante pentru repertorierea temelor recurente, precum și a realizării unei paradigme a imaginarului conjugal djebarian.

Limitări și perspective

Demersul de cercetare în sfera imaginarului conjugal și, punctual, în opera Assiei Djebbar este unul care presupune atât limitări, cât și perspective ce pot fi aprofundate în mai multe direcții.

În ceea ce privește limitările, acestea sunt legate de timp, de selectarea și procurarea bibliografiei necesare. Menționăm faptul că treisprezece dintre cărțile scriitoarei au fost procurate concomitent cu derularea procesului de cercetare și fac acum parte din biblioteca personală (acest lucru este valabil și pentru alte titluri utile în clarificarea unor aspecte metodologice). Demersul nostru de a trasa o paradigmă și interconexiuni ce definesc imaginarul conjugal djebarian nu are o bază preliminară de cursuri și studii în acest sens, factorul declanșator fiind chiar contactul cu un material video realizat în urma seriei de cinci interviuri pentru postul de radio, *France Culture: Assia Djebbar: Entretiens avec Laure Adler* (2006 – *À voix nue*). Ascultând-o pe scriitoare, avem curiozitatea de a cunoaște universul ei romanesc și filmic, intuindu-i autenticitatea.

Caracterul prolific al operei Assiei Djebar poate genera alte perspective de cercetare, în direcția unui studiu comparativ, de exemplu. Conexiunile identificate în această lucrare se pot extinde și către alți autori astfel încât să fie posibilă comparația punctelor de vedere asupra aceleiași teme sau aceluiași eveniment istoric. De asemenea, aprofundarea unei cercetări în exploatarea filmelor scriitoarei reprezintă o perspectivă nouă de analiză, atât din punct de vedere al tehnicii și regiei, cât și al conținutului pe care Assia Djebar îl exprimă prin imagine și sunet. Așadar, complexitatea și versatilitatea operei sale asigură premisele necesare pentru viitoare cercetări care să valorizeze imaginarul djebarian – un caleidoscop al existenței umane.